

Så började det...

Vist och förståndigt sällskap sökes

Hushållningssällskapet i Värmland hör till landets allra äldsta, med sina tvåhundra år av obruten verksamhet. Den 11 mars 1803 är officiellt startdatum.

Under sjuttonhundratalet växte Sveriges befolkning mycket snabbt, och det var svårt att försä alla med mat.

Vid freden i finska Nystad 1721 blev Ryssland herre över de så kallade östersjöprovinserna: Ingermanland, Estland och Livland, som hade varit svenska sedan stormaktstiden. Förlusten av de rika jordbruksbygderna ledde till att Sverige fick importera en stor del av de livsmedel som behövdes.

Regeringen var bekymrad och tillsatte 1725 en ekonomikommission som skulle utreda jordbrukets tillstånd och lämna förslag till hur jordbruket skulle kunna förbättras. Man tänkte sig ”visa och förståndiga män i socknarna” som skulle ha uppsikt över att jordbruket sköttes på rätt sätt.

Men den som tror att politiska långbänkar är ett modernt påfund ska finna att det tog närmare tre kvarts sekel innan de första sällskapen kom i gång ute i landet.

Patriotiska sällskapet stiftades 1767 och kom att bli ett slags hushållningssällskap för hela riket. Gustaf III tillsatte en stor lanthushållningskommission för att utreda frågan ”huru åkerbruket här i riket måtte kunna förbättras och bringas till den höjd att rikets inbyggare av egen jord kunna hämta brödföda utan att behöva tillita utländska orter om spannmål”.

Betänkandet förelåg den 23 september 1774, och fokuserade dels på behovet av att storskiftet verkligen genomfördes över hela landet, dels på de godtyckliga skattesystemen.

1793 tillsatte den dåvarande regeringen en kommission för att främja lanthushållningen. I en av dess skrivelser togs frågan upp om att inrätta hushållningssällskap.

Rikets första officiella sällskap bildades i Finland. Den 4 februari 1798 fick sällskapet svenska regeringens tillstånd att få kalla sig ”Kungl Finska hushållningssällskapet i Åbo.”

Ännu tidigare hade gotlänningarna gjort slag i saken. Den 3 april 1791 bildade ett antal högre statstjänstemän i Visby ”Gothlands Ekonomiska sällskap”. Sällskapets stadgar blev gillade och stadfästa den 9 juni 1800 – fast det gotländska sällskapet hade några år i mitten på 1800-talet som verksamheten verkar ha legat nere.

I Örebro utfärdade landshövdingen ett upprop om bildande av ett hushållningssällskap den 1 november 1802. De intresserade samlades på slottet i Örebro den 22 januari 1803, och stadgarna stadfästes den 20 maj 1803. Men i likhet med verksamheten på Gotland tynade verksamheten i Örebro bort under ett antal år, innan det var dags för nystart 1833.

I Värmland var det så dags till fastingmarknaden i Kristinehamn i februari 1802. Landshövdingen Nils Nilsson Silfverskjöld hade kallat de ämbetsmän och bruksidkare som var närvarande på marknaden för att ge sitt utlåtande om den nytta ett hushållningssällskap skulle kunna vara för provinsen.

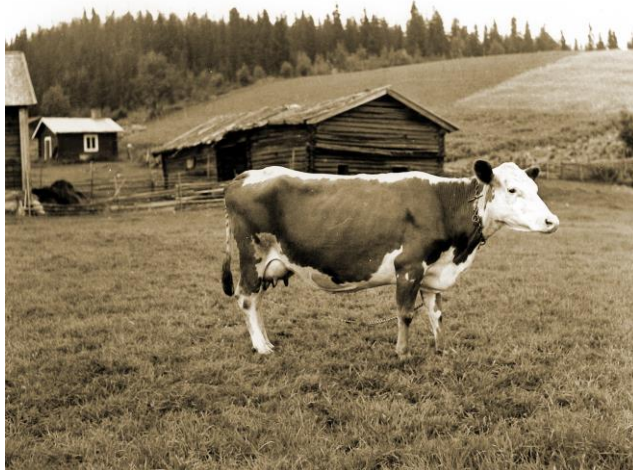
54 män skrev på en subskriptionslista och förklarade sig villiga att lägga fem riksdaler vid inträdet och sedermera i fortsättningen betala två riksdaler om året i avgift.

Marknadernas stora betydelse framgår av att nästa sammanträde utlystes till den påföljande persmässo marknad i Karlstad den 29 juni.

Till dess cirkulerade subskriptionslistan i länets samtliga pastorat. Den 29 juni samlades undertecknarna på Carlstads Lands-Kansli och valde en kommitté bestående av tolv personer, förutom ordförande och sekreterare. Kommittén fick i uppdrag att utarbeta det blivande sällskapets arbetsordning och presentera den på fastings marknad 1803.

Den 9 mars 1803 samlades ledamöterna till allmänt sammanträde på assembléhuset i Kristinehamn. Förslaget till arbetsordning godkändes med några smärre rättelser och förklarades vilande till den 11 i samma

månad. Från och med den 11 mars ansåg sig sällskapet vara organiserat. Kungl. Maj:t stadfäste stadgarna den 15 juli 1803. Tillstånd att bära titeln kungligt fick sällskapet genom nådig resolution den 9 maj 1804.

Så fort våren kom fördes korna till sätrarna och stannade kvar till långt fram på hösten, eftersom betet nära gården inte räckte till.

Torka, missväxt, kyla och hungersnöd

En bra bit in på artonhundratalet drabbades Värmland av svår hungersnöd efter missväxt, torka och stark kyla.

Sveriges totala livsmedelsproduktion var för liten för att föda befolkningen vid tiden runt hushållningssällskapens bildande.

Värmland hörde till de landskap där kosten var som mest enahanda och där dåliga växtår ofelbart ledde till svält bland de fattiga.

På många håll i Värmland lämpar sig den karga sandjorden inte för annan säd än havre. Havren var också viktig för att föda hästarna. Hästarna var den enda dragkraften i all verksamhet. I Värmland användes en stor del av hästkrafterna till att köra åt bruken. Ända till artonhundratalet var Värmland det svenska landskap som producerade mest havre. Trots livsmedelsbristen förekom till och med export av havre till England.

Greve Mörner, som var landshövding över Värmland och Nerike, skriver i en ekonomisk beskrivning över Värmland år 1762 om bonden i Klarälvdalen:

”Således får bonden i Elfdalen icke just äta det läckraste under sitt tunga arbete utan havrebröd, dock inte av det rena utan av det eftersta i kastan, som är halvblandat med agnar. Havregröt, havrevälling, havrepalt, havrekorv med mera är honom allt en angenäm spis, därav han mår ganska väl och tackar Gud, när han slipper gripa till tallbark, skurk eller syra och annan onaturlig spis. Giver Gud honom litet råg efter den besädda fällningen i skogen får han en god jule-kaka, den han väl förtjänar ...”

Så fort våren kom fördes korna till sätrarna och stannade kvar till långt fram på hösten, eftersom betet nära gården inte räckte till.

Hungeråren var många. Nils Lagerlöf skriver i Karlstads stifts julbok från 1945 om åren i början av 1770-talet, men nämner också 1812 och 1826 samt nödårsperioden 1830-1837 som en av de svåraste som Värmland genomlevt.

I maj 1830 publicerar tidningen Argus en artikel som angriper landshövding Wingård för att han inget gör för att hindra nöden i norra Värmland. I artikeln står att minst 300 småkreatur i Norra och Södra finnskoga församlingar dött av brist på föda och att 1600 människor saknar bröd och potatis. Människorna har endast agnar till mjöl, och de kostar 32 skilling banko lisspundet och många dör av den kosten. På andra ställen finns endast söndermald halm, löv, mossa och bark.

På försommaren 1830 sattes en insamling i gång runt hela landet för att hjälpa de svältande värmlänningarna.

Och om det ohyggliga året 1838 berättar Nils Lagerlöf att ingen enda gång under vare sig januari eller februari visade termometern i Karlstad eller Kristinehamn varmare än tjugo grader kallt.

Ihjälfrusna tiggare hittades vid vägkanterna och på Sörmon utanför Karlstad stod fororna stilla med ihjälfrusna forkarlar.

Omkring 28 maj började vårsådden, där man hade något att så. Först den 27 juni kom vårregnet, och sedan fortsatte det.

Det regnade juni månad ut, det regnade juli och augusti utan uppehåll.

Den 20 augusti frös all havren i norra Värmland och regnet fortsatte. Potatisen ruttnade och endast en del av havreskörden i södra Värmland hann bärgas innan det frös den 8 oktober. Den 12 oktober hade det fallit så mycket snö att man kunde köra släde.

Ett stort bekymmer för myndigheterna var att folket i norra Värmland som vinter efter vinter drog söderut som tiggare, höll på att bli yrkestiggare.

Landshövdingen ordnade med nödhjälpsarbeten i norra Värmland. Utdikning av mossar på finnskogen, väganläggning mellan de båda nya kapellen däruppe, tjärbrännerier och trädgårdsarbete på Uddeholms gård var några av de sysselsättningar som kom till för att folk skulle få jobba för maten.

Men även år 1852 drabbades norra Värmland av en missväxt som förmådde folk från resten av landet att samla in pengar för att hjälpa.

Efter torkan 1867–1869 var det svårare för andra delar av Sverige att hjälpa till. Då omfattade nöden de flesta delar av landet.

Sysselsättning och moralisk danning

Landshövdingen friherre Arvid von Nolcken valdes till sällskapets första ordförande.

Hans föregångare som landshövding Nils Nilsson Silverskjöld hade varit pådrivande i förarbetet, men när det väl skulle bildas var han på väg att sluta som landshövding och lämna länet.

I mars 1803 hade 140 personer antecknat sig som medlemmar. Genom inträdes- och årsavgifter förfogade sällskapet över 980 riksdaler.

Hur pengarna fördelades vittnar om sällskapets ambitioner och inriktning. Mer än hälften av summan, 500 riksdaler, öronmärktes för att sysselsätta arbetslösa fattiga. 200 riksdaler anslogs för att uppmuntra den moraliska danningen av allmogens barn.

50 riksdaler gick till att köpa böcker och lika mycket avdelades till belöningar av olika slag. Till dem som särskilt skulle uppmuntras hörde de som lade halmtak på skånskt sätt, de som samlade in mossor till färgämnen och föda, som tillverkade tjära, harts eller beck eller införde cirkulationsbruk.

Enligt stadgarna skulle medlemmarna bestå av upplysta och redliga medborgare från alla stånd, men de som stiftade sällskapet var enbart personer i de högre samhällsklasserna.

Inte förrän 1805 blev sexton personer av allmoge-klassen ledamöter i sällskapet, först på 1860-talet blev tillslutningen mer allmän och det dröjde tills 1906 innan det fanns en man i förvaltningsutskottet med enbart titeln lantbrukare.

Däremot berörde verksamheten många bönder. Redan första året började sällskapet utlämna odlingslån åt mindre jordbrukare. 1804 började handeln med gräsfrö, som fick stor betydelse för växtodlingen.

Sällskapet utsåg korrespondenter i de olika pastoraten. De skulle rapportera om väderlek och naturfenomen, skörd, förekomsten av rovdjur, nya företag inom slöjd och industri samt fiske och jakt.

Senare ersattes dessa korrespondenter med lininspektörer som skulle ge allmänheten råd om linkultur och gräsodling.

Lantbruket

Nya skiften, nyodling, nybyggen

Under hushållningssällskapets första sjuttio år fyrdubblades åkerarealen i Värmland. Sällskapet stöttade nyodlingen bland annat genom att ge lån.

När befolkningen växte så snabbt som den gjorde var den odlade marken i Sverige för liten. Att främja nyodling blev prioriterat.

I en kungörelse från den 4 april 1804 erbjöd sällskapet lån mot låg ränta ”åt mindre förmögne hemmansbrukare, som göra början med mossars och kärrens uppodling”.

Fast det fanns också de som varnade för överdrifter. I 1805 års handlingar finns en beskrivning om mossars odling av Olof Nauclér från Jösse härad. Han skriver om hur den odlade utmarken till att börja med kan ge ymnig avkastning, men om tillgången på gödsel är dålig blir följderna att skörden från den gamla åkern försämras.

Slutresultatet blir mindre avkastning med större brukningskostnad och mer arbete.

Trots dessa varningens ord fortsatte nyodlingen på mossar, myrar och torrlagd sjöbotten. Från 1803 och fram till 1870-talet nyodlades ca 150 000 hektar i Värmland, vilket innebar en fyrdubbling av åkerarealen.

Sällskapet beviljade också förmånliga lån för dikning som ledde bort vattnet och därigenom gjorde marken lättare att bruka. Till att börja med handlade det bara om öppna diken, men från mitten av artonhundratalet blev det vanligare med täckdiken.

En förutsättning för att sällskapet skulle bevilja lån för dikning var att ägorna förlades i så få skiften som möjligt.

Redan från år 1804 talar sällskapets handlingar om vikten av att införa ett vettigt växelbruk med olika grödor. Från 1830-talet nämns försök med att tillföra jordarna mjöl från krossade kreatursben, och 1847 finns de första rapporterna om att Höglunda gård använt guano, importerad fågelspillning från Sydamerika. Hushållningssällskapen administrerade de gödselvårdsbidrag som staten införde år 1933, för att få jordbrukarna att utnyttja näringen från de egna djuren bättre. Fram till och med 1947, då sällskapets inblandning i verksamheten upphörde, lämnade Hushållningssällskapet i Värmland ut 2 653 bidrag och 26 lån för gödselvårdsanläggningar.

Harvning, bilden från Brunskog. (Foto: Nils Torpe.)

Bildning nyckeln till utveckling

Träfors i Ölme, Gårdsjö i Gillberga och Molkom.

Lantbruksskolorna flyttade runt i Värmland under artonhundratalet.

Utbildning var en nyckelfråga för att lantbruket skulle bli mera framgångsrikt och fattigdomen bekämpas, det var Hushållningssällskapets grundare helt inställda på.

I starten diskuterade man utbildning för barn.

Redan 1804, trettioåttio år innan stadgan om allmän folkskola antogs, anhöll kapten von Rappolt om att sällskapet skulle stödja en skola i Norra Råda. Där skulle allmogens barn bland annat lära sig jordbruk.

Hushållningssällskapet skänkte visserligen inga pengar, men betygade läraren magister Elfvendahl, brevlades sin aktning. På något vis verkar han ha försörjt sig på detta, för skolan pågick några år framåt.

I Hushållningssällskapets berättelse för 1806 finns intaget en instruktion för skolmästaren i Rottneros skola. Den hade tillkommit genom initiativ av Rottneros dåvarande ägare greve C.A. Wachtmeister.

Lantbruksutbildningen för äldre elever behövde mer tid för att finna sin form. Det var gott om utredningar på värmländsk nivå och på riksnivå kring vilken utbildning som jordbruket behövde och var skolan eller skolorna skulle ligga.

Först år 1847 startade en lägre lantbruksskola på Träfors gård i Ölme. Redan fyra år senare flyttade skolan till Gårdsjö i Gillberga socken. Där blev den kvar till 1892, då den flyttade till Varpnäs utanför Karlstad, vid Lillerud där länets lantbruksutbildning finns idag. Den byggdes som kombinerad skolbyggnad och internat och var färdig 1896.

Varpnäs hade tidigare haft en rättskola, en lite högre jordbruksutbildning. Den pågick från 1855 till 1867.

Lantmannaskolan i Molkom startade år 1888. Den förlades då till folkhögskolan som år 1881 hade flyttat från Ransäter till Molkom. Folkhögskolan vände sig nästan uteslutande till jordbrukarungdom. Från början hade grundarna tänkt att eleverna på en vinterkurs skulle få både en bred allmänutbildning och en grundläggande utbildning inom lantbruk. Den tanken visade sig vara alltför ambitiös. 1888 blev lantmannaskolan en egen skola, även om den hängde nära ihop med folkhögskolan.

Det första läsåret startade med endast fyra elever.

När skolan låg i Molkom ingick ingen praktik i utbildningen, men redan på 1890-talet hjälpte skolan elever att få praktikplatser, bland annat i Danmark.

Lantmannaskolan var också ett centrum för vidareutbildning av verksamma lantbrukare. År 1892 beslöt styrelsen att inrätta ett laboratorium för att kunna analysera jord, gödselmedel, foder och utsäde.

Skolan organiserade också föreläsningkurser för småbrukare. Föreläsningarna berörde sådant som växtodling, olika husdjur, trädgård och bokföring. Lantmannaskolan var också tidigt ute med distansundervisning. En föreläsningsserie hölls i Långelanda, Sillerud, år 1906 och en annan i Norra Råda år 1907.

År 1950 blev landstinget huvudman för skolan i Molkom. Fyra år tidigare hade landstinget tagit över lant- och skogsmannaskolan på Kyrkerud i Årjäng.

Redan från start hade det varit ett problem att Molkom saknade ett skoljordbruk. Detta var huvudskälet till att utbildningen flyttade. Den 10 oktober 1955 kunde den första vinterkursen tas emot på Lillerud.

Under tiden 1914–1921 fanns en lantmannaskola i Älgå.

På Kristinehamns praktiska skola undervisades också i lantbruksämnen.

Hushållningssällskapet var inblandat i den trädgårdsmästareskola som inrättades år 1853 på Karlberg och Hammarsten i Grums. 1861 beviljade sällskapet medel för att anlägga en stadsträdgård och en trädgårdsmästareskola i Karlstad.

Likaså medverkade sällskapet när en skogvaktareskola öppnades i Bosjöhyttan norr om Filipstad 1860. Tillsammans med staten och landstinget var Hushållningssällskapet en av finansiärerna. Skolan flyttade sedan runt ett par gånger i Östvärmland, innan den 1906 hamnade på Gammelkroppa där den ligger idag.

Den första lantbruksskolan startade 1920 vid Nygård i Ekshärad.

År 1928 inrättades en andra lantbruksskola på Kyrkerud i Årjäng.

Utbildningarna har givetvis präglats av sin tid. Under krigsåren 1939-1944 när männen var inkallade lämnades statliga bidrag för att lantmannaskolorna skulle inrätta kurser för kvinnliga lagårdsskötare. Utbildningarna upphörde på grund av för få sökande.

Ointresse var ett återkommande problem bland lagårdsskötarna.

I Hushållningssällskapets årsberättelse för 1906 heter det om lagårdsskötarens skolan vid Varpnäs: ”Samtliga antagna elever visade sig sakna intresse för arbetet och lämnade skolan.”

Idag är Lillerud Värmlands naturbruksgymnasium. Nyligen har landstinget upphört vara huvudman för utbildningen. Hötterminen 2003 omvandlas gymnasiet till friskola.

Gillen startades i varje härad

1852 beslöt dåvarande Hushållningssällskapet i Värmland att s k hushållsnämnder skulle bildas i varje härad. Vanligast var att någon framträdande brukspatron, storbonde, officer eller liknande blev ordförande. Inrättandet av hushållsnämnderna blev upprinnelsen till de nuvarande hushållningsgillena, som inrättades 1866.

Verksamheten i gillena inriktades på demonstrationer, föreläsningar och studiebesök. Tävlingar i exempelvis plöjning anordnades liksom utställningar, marknader, studieresor och andra lokala aktiviteter.

Många gillen byggde upp en egen ekonomi och inrättade priser för att uppmärksamma insatser, som utgjorde föredömen.

Ursprungligen utgjordes medlemmarna i Hushållningssällskapet av ägare till större egendomar, brukspatroner och andra personer i de högre samhällsklasserna men det ansågs fördelaktigt att genom gillena ”familiarisera de förnämre med den så orätt kallade gemena hopen” och det beslöts att hushållningssällskapets medlemmar skulle bestå av medborgare från alla stånd.

Man insåg tidigt att för att sprida kunskaper och praktiskt visa på modernare sätt att bruka jorden med nya redskap behövdes lokala organisationer eftersom det fanns ett motstånd hos allmogen mot nya brukningsmetoder istället för dem som alltid använts

Redlige dannemän

Genom att knyta till sig lokala ”redlige dannemän och genom obetydlig kostnad av tobak och svagdricka skulle förtroendet hos allmogen återvinnas och upplysningen bättre spridas än genom alla böcker i världen”.

När Hushållningssällskapet efter 1855 fick tillgång till brännvinsskattemedel från staten och verksamheten på allvar kunde utvecklas valdes från varje gille fullmäktigeledamöter som årligen skulle kallas till stämma och fatta beslut om Hushållningssällskapets angelägenheter.

Gillena idag

Sedan år 2001 är Hushållningssällskapets medlemmar organiserade i nio gillen. Därtill finns ett nystartat gille som kallas HS Ungdom.

1950-tal: Tillväxttro och rationaliseringar

Rationalisera!

Det var mottot för den statliga jordbrukspolitiken under femtio- och sextiotalen.

Hushållningssällskapet hade först en viktig roll i genomförandet. Men 1967 övertogs uppgifterna av lantbruksnämnderna.

Det var nittonhundrafemtioal och en orubblig tillväxttro. Produktiviteten i jordbruket skulle snabbt höjas. Livsmedel skulle produceras till låga priser, men samtidigt skulle jordbrukarna ha ungefär samma inkomster som andra grupper.

Staten tillförde hushållningssällskapen allt fler uppgifter. Att uppskatta skördarna, hantera provytor och ha hand om skördeskadeskyddet tillkom sällskapen.

Konsulenterna blev allt fler. Tjänsten som hemkonsulent inrättades. Bokföringsbyrån startade 1954. Året därpå inrättades en tjänst som miljökonsulent med arbetsuppgifter inom kommunerna och uppdraget att bekämpa skadedjur och växtsjukdomar.

Förutom de anställda fanns sextioalet lantbruksombud runt om i länet. De rapporterade om väder, odlingsförutsättningar, skördar med mera.

Hushållningssällskapens expansion fortsatte, men fick ett tvärt slut den 1 juli 1967. Då inrättades statliga lantbruksnämnder i varje län. Det blev de nya nämndernas uppgift att ansvara för den statliga jordbrukspolitiken, och de statliga bidragen gick till lantbruksnämnderna.

Hushållningssällskapen fick klara sig på medlemsavgifter och inkomster från försålda tjänster.

För Hushållningssällskapet i Värmland innebar nyordningen bland annat att man beslutade satsa på byggnadsrådgivning.

1960 och 1970-tal: Nystart och optimism

Hushållningssällskapens expansion fortsatte, men fick ett tvärt slut den 1 juli 1967.

Det var tiden då statens verksamheter vidgades till allt fler områden och jordbrukspolitiken med både administration och inriktningen av skogs- och jordbruksnäringen var en statlig angelägenhet. Inga medel slussades vidare till sällskapen utan statliga lantbruksnämnder bildades i varje län dit praktiskt alla konsulenttjänster och administration flyttades. Omställningen – från att svara för en omfattande rådgivning, med 17 konsulenter och instruktörer samt tillhörande administration, till en begränsad roll med endast 3 tjänstemän, 2 assistenter och en kassör – var dramatisk.

Det blev en verklig omstart för Hushållningssällskapen och prov på viljan och engagemanget bland medlemmarna. Verksamheten var mycket inriktad direkt mot jordbruket och diskussioner förekom om samverkan med jordbrukets ekonomiska föreningar. Vid beslut i FU rörande hur nära denna samverkan skulle vara fick omröstning tillgripas. Beslutet blev att Hushållningssällskapet i fortsättningen skulle vara självständigt och oberoende. Samarbete med andra intressenter kunde ske men verksamheten skulle vara självbärande med avgifter på utförda tjänster och i övrigt var målsättningen att sällskapets resurser skulle användas för initiativ för utvecklingen av jordbruket och närliggande verksamheter. Fastigheterna och det hopsparade kapitalet blev kvar i organisationen liksom försöksgården Karaby och fiskodlingen i Deje och Önnerud.

Överenskommelse träffades med lantbruksnämnden att medlemsbladet skulle utnyttjas för information inom lantbrukssektorn men intrycket är att inställningen var att sällskapet inte skulle tjäna några pengar utan enbart vara en serviceorganisation med självkostnadspris för utförda tjänster. Ett symptom på knappheten var att första

åren fick ombud och gäster vid de högtidliga årssammankomsterna med lunch på Stadshotellet nöja sig med kaffe och smörgås mot avdrag på dagarvodelt.

På 1960-talet skedde stor utbyggnad för både fläsk- och köttproduktion i Värmland och kontakt togs med slakterier för att på försök anställa byggnadstekniker. Vidare gjordes framstöt av landstingsvalde förvaltningsutskottsledamoten Olle Lander om finansiering av lokalrådgivare i övre Klarälvdalen via Landsting och Kommun för att aktivera särskilt potatisodlingen i området. Detta blev början till verksamheten med Hushållningssällskapets anställda lokalrådgivare i de flesta av länets kommuner.

Expansion, optimism och svårigheter

1970-talet präglades av stor expansion och optimism. Omfattande byggnadsverksamhet på jordbruket medförde att antalet byggnadsingenjörer ökades. Efterfrågan ökade för uppdrag till trädgårdskonsulent och överenskommelse träffades om anställande av fler lokalrådgivare samt tidvis särskild forskningsassistent för annan odling som t ex lingon. Samarbete inrättades med AMS /arbetsförmedlingen/ om kursverksamheter. Olika arrangemang initierades som jordbrukardagar, studieresor mm. På grund av den ökande verksamheten anställdes VD på heltid.

Ganska snart började dock svårigheter uppstå. Alla hade varit vana vid reglerad statlig verksamhet där löner utgick efter lönereglemente och alla rådgivningsinsatser varit gratis. Motstånd upplevdes med de avgiftshöjningar som krävdes för att serviceverksamheten skulle vara självbärande. Med detta menades att de direkta kostnaderna skulle täckas men de gemensamma kostnaderna för kansli och ledning fick tas av kapitalinkomster och överskott från fastighetsförvaltningen. Detta förhållande kom att gälla framöver med resultat pendlande kring plus minus noll.

Gården Karaby utgjorde också ett problem på grund av behovet av nyinvesteringar men fungerade därefter tillfredsställande men kom ändå att senare säljas.

1980-tal: Högtflygande planer

Planerna var högtflygande. Värmländsk regnbågslax och lingonsylt skulle säljas till japaner och köpstarka NK-kunder i Stockholm.

Det slutade med konkurs för Hushållningssällskapets dotterbolag och en rejäl tankeställare för inriktningen av Hushållningssällskapets verksamhet.

1980-talet var en tid för expansion och utökad affärsverksamhet. Det var också en tid då Hushållningssällskapen letade efter en ny roll efter att staten lagt över det mesta av sällskapens tidigare uppgifter på lantbruksnämnderna.

Hushållningssällskapet i Värmland utökade sin verksamhet med fastigheter. Sedan tidigare ägde man en fastighet i stadsdelen Klara, centralt i Karlstad, där kontoret låg. Nu lät man bygga ett nytt kontorshus i Klara, tillsammans med logen Ägir, och köpte dessutom ett hyreshus på Sandbäcksgatan 17 i samma stadsdel. Anledningen till investeringarna var att man avsåg att bygga upp ett större kapital som skulle ge möjligheter att skapa värden för Hushållningssällskapet och landsbygden.

Årsberättelserna och protokollen från början av åttiotalet handlar mycket om fastigheterna. Där beskrivs nybyggen, renoveringar, inteckningar och utökningar av byggkreditiv.

Högtflygande planer

Men det var satsningarna på skogs- och trädgårdsprodukter och framförallt odlad regnbågslax som skulle komma att påverka Hushållningssällskapets ekonomi negativt.

I Uddeholm fanns Kresam, en bubblande kreativ organisation för att hitta på nya jobb när bruken inte längre behövde så mycket arbetskraft. En idé var att ta vara på skogens bär och svamp, vidareförädla, förpacka snyggt och sälja till storstäderna.

I slutet av 1981 gick Hushållningssällskapet in i verksamheten. Wermlandsgården Aktiebolag blev 1982 ett helägt dotterbolag till sällskapet.

Från det första året finns stolta rapporter om hur produkterna har lanserats i Göteborg, Karlstad och Karlskrona och snart ska introduceras på NK och Åhléns i Stockholm. Marknadsföring och försäljning skedde även så långt från Värmland som i Japan. Idén att sälja landsbygdens produkter blev ett föredöme för andra hushållningssällskap och "Gården" kom att användas som varumärke för liknande produkter från andra delar av landet.

Länsstyrelsen trodde också mycket på idén och anslog pengar i starten.

Fiskodling var en annan ny bransch som många hoppades mycket på.

1982 bildades Värmlands Fiskodlare ekonomisk förening med sex medlemmar. Hushållningssällskapet skulle marknadsföra fisken genom samma bolag som sålde bär och svamp.

Till att börja med slaktade odlarna själva sin fisk. Snart höjdes röster för att slakten skulle samordnas och rationaliseras. Hushållningssällskapet byggde ett slakteri i Karlstads yttre hamn. Ännu ett helägt dotterbolag bildades, Wermlandsgårdens Fisklakteri AB.

Priserna sjönk ...

Verksamheten kom igång på allvar hösten 1985. Då var efterfrågan god på lax. Fiskslakteriet hade fyra heltidsanställda och ett antal deltidsanställda under vinterns slaktsäsong och slaktade massor med fisk. Men redan under början av 1986 hade marknaden börjat svikta och priserna sjunkit. Istället för att säljas till underpris hamnade den slaktade fisken i ett fryslager.

Sedan blev det aldrig bättre. Norsk lax fanns i mängder på marknaden, priserna fortsatte att vara låga och fiskslakteriets fryslager växte även under 1986 och 1987, samtidigt som upp till femton personer jobbade i bolaget. Detta var bekymmersamt också för Wermlandsgården AB som köpte fisken från fiskslakteriet för att marknadsföra och sälja den. Dessutom gick det inte så bra för skogsprodukterna heller.

... och fiskarna behövde foder

Verksamheten fortsatte ändå. Fiskodlarna fick inte in några pengar eftersom ingen fisk såldes, men deras fiskar behövde foder. Räkningarna från fiskfoderleverantören gick, på VD:s initiativ, direkt till Hushållningssällskapet. Den slutliga obetalda notan för fiskfoder stannade på 2,7 miljoner kronor. I slutet av 1987 gick en av de största fiskodlarna, Värmlandslax AB i Sunnemo, i konkurs. Odlarens skulder till Wermlandsgårdens Fisklakteri AB var så omfattande att denna konkurs blev utlösande för att fiskslakteriet skulle försättas i konkurs den 8 december 1987.

Fastighetsaffärer fick täcka förlusten

Den samlade förlusten för Hushållningssällskapet och de båda dotterbolagen för 1986 och 1987 uppgick till 13,6 miljoner kronor, när allt hade lagts ihop. Då visade det sig dock att en av satsningarna hade varit lyckosam. Fastigheterna i centrala Karlstad hade stigit rejält i värde. Hushållningssällskapet fick nu sälja fastigheterna till ett sammanlagt värde av 46 miljoner kronor. När lånen på husen hade lösts och de ekonomiska härvorna retts ut hade sällskapet kvar ett kapital på 24 miljoner. Det var lyckosamt att försäljningen blev nödvändig då och inte några år senare när luften hade gått ur fastighetsmarknaden.

Mer lyckosamt

Men även om en del av åttioalets satsningar misslyckades, så var det annat som blev desto mer lyckosamt. Det var under de här åren som Hushållningssällskapet startade utställningen Värmländsk Jul och fortsatte att bygga ut landsbygdsrådgivningen.

Det var också nu som rådgivning i fältmässig grönsaksodling och rådgivning om så kallad alternativ odling introducerades i Värmland efter önskemål från berörda och intresserade företagare. Fiskevårdsområden bildades över länet med syfte att bättre nyttja de resurser som fiskevattnen utgör. Insatser gjordes för att starta företagande som hör samman med fiske.

1990-tal: Fortsatta satsningar

Under nittiotalet fortsatte Hushållningssällskapets satsa för att utveckla den värmländska landsbygden

Satsningen på fiskodling, marknadsföring och försäljning slutade snöpligt i slutet av åttiotalet. Dotterbolaget gick i konkurs och sällskapet fick sälja fastigheter i centrala Karlstad för att kunna fortsätta sin verksamhet.

Som ett led i försäljningen av fastigheter ingick att sällskapet övertog en fastighet i kvarteret Lodet i hamnområdet. Dit flyttade nu kansliet.

Länsmyndigheterna förde tillsammans med Hushållningssällskapet och LRF diskussioner om hur rådgivningen till de areella näringarna skulle kunna organiseras för att stärka de enskilda företagen inför framtiden, inträdet i EU och så vidare.

I samband med detta fördes frågan upp om samlokalisering av alla organisationer som arbetar för näringen för att skapa förutsättningar för ett närmare samarbete.

Samarbetsavtal för gröna näringar

Landstinget i Värmland, som var huvudman för naturbruksgymnasiet, var intresserade av att sälja huvudbyggnaden samt två andra byggnader på Lillerud. Hushållningssällskapet beslutade att köpa, renovera och anpassa lokaler på Lillerud. Den totala kostnaden blev cirka fem miljoner kronor. I samband med denna affär tecknade landstinget och Hushållningssällskapet ett samarbetsavtal om att tillsammans arbeta för att utveckla de gröna näringarna i Värmland.

Det skulle ske genom att skapa ett utvecklingscentrum för värmländska landsbygdsföretag på Lillerud samt genom att utveckla den lokalt baserade landsbygdsrådgivningen. Syftet var också att samarbeta kring naturbruksgymnasiet på Lillerud och andra utbildningar.

De organisationer som inom något år hade etablerat sig på Lillerud var förutom Hushållningssällskapet, LRF, Svea Husdjur, rådgivningen inom föreningsrörelsens mjölk- och slaktproduktion, Avbyttjänst och Carrefour Värmland.

Foto: Öyvind Lund

Nya näringar på landsbygden

Samtidigt ändrades landsbygdspolitiken. Nu satsade staten på att finna nya näringar som kunde komplettera eller ersätta jordbruket på landsbygden. Rådgivning inom turism, fiske, energiproduktion och annan företagsamhet blev viktig. Produktionsrådgivningen till traditionellt lantbruk minskade. Rådgivarna arbetade också alltmer med att utveckla lokala verksamheter inom den sociala ekonomin. De mest betydelsefulla insatserna har gällt vägar, kommunikationer och lanthandeln samt samarbete mellan föreningslivet och det lokala näringslivet.

Hushållningssällskapet bildade dotterbolaget Värmlands Landsbygdsutveckling AB. Syftet var att utveckla och erbjuda rådgivningstjänster i första hand till lantbruksföretag men även till andra landsbygdsföretag med till exempel småskalig förädling av livsmedel eller skogsråvara eller boende och upplevelser för turister. Bolaget skulle samla flera aktörer och utveckla en mer heltäckande rådgivning till kunderna än tidigare. Parallellt med rådgivningssatsningen startades ett antal kurser för landsbygdsföretagare samt arbetsmarknadsutbildningar inom områden som data och fastighetsskötsel. Övriga aktörer inom lantbruksrådgivningen valde att inte gå med i bolaget. Budget och verksamhetsplaner gjordes upp med avsikten att tjänsterna skulle vara självfinansierande. En del av avkastningen från det egna kapitalet i Hushållningssällskapet skulle användas för särskilda satsningar.

Personal för landsbygdsrådgivning samt medlemsservice behölls inom Hushållningssällskapet och specialistrådgivarna inom de olika kunskapsområdena organiserades i Värmlands landsbygdsutveckling AB. De ekonomiska planerna höll dock inte. Under åren 1990–1996 varierade bolagens driftsresultat efter avskrivningar mellan underskott på 1,6 miljoner och underskott på 2,4 miljoner kronor.

Efterfrågan minskade på arbetsmarknadsutbildningar, och verksamheten gick efter par år med förlust.

De båda bolagen Wermlandsgården AB och Värmlands Landsbygdsutveckling AB avvecklades år 1996, med förluster på sammanlagt 1,3 miljoner kronor. All verksamhet återgick till Hushållningssällskapet.

Sällskapets egna kapital har sedan början av 1990-talet minskat med tio miljoner kronor.

Ett nytt inslag för Hushållningssällskapet, huvudsakligen efter att Sverige gick in i EU, är arbetet i särskilda tidsbegränsade projekt. EU-projekten utvecklas inom de olika kunskapsområden som Hushållningssällskapet driver i sin kärnverksamhet. Exempelvis har flera projekt handlat om att utveckla marknaden för köttproduktionen i Värmland; Värmlandsgrisen, Ekolamm och Fryksdalskött. Erfarenheten från dessa projekt har sedan lett fram till projektet Mat från Värmland. Andra projekt har haft inriktning mot företagsutveckling på landsbygden för de arella näringarna såväl som för kompletterade verksamheter och kvinnors företagande.